

ВІДГУК

офіційного опонента **Козловського Сергія Володимировича**

доктора економічних наук, професора,

професора кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки

Донецького національного університету ім. В. Стуса (м. Вінниця)

на дисертаційну роботу

ЖУКОВСЬКОЇ АЛНИ ЮРІЇВНИ

на тему: «Доктрина управління інклюзивним розвитком національної економіки», подану на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук

за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним

господарством

**Актуальність теми дослідження на її зв'язок із науковими темами,
програмами та планами**

Сучасні тенденції розвитку національних економік засвідчують, що ринкова економіка неспроможна самостійно вирішити основні соціально-економічні проблеми і що економічного розвитку недостатньо для забезпечення повноцінного розвитку держави. За основними макроекономічними показниками національна економіка може демонструвати стійкі темпи зростання, проте значна частина населення є ізольованою від процесу створення ВВП і його розподілу, що зумовлює поглиблення економічної і соціальної нерівності, зростання рівня бідності, призупинення покращення рівня добробуту в країні. Альтернативним підходом до забезпечення всестороннього розвитку національної економіки стала концепція інклюзивного розвитку, яка призначена забезпечити справедливий і рівні можливості для всіх членів суспільства і всіх секторів національної економіки. Дана концепція передбачає, що кожен суб'єкт економіки та член суспільства є важливим, унікальним, цінним і має мати можливість реалізувати свій потенціал та задовольнити свої потреби. Визначальну роль у забезпеченні інклюзивного розвитку національної економіки відіграє держава, а допоміжну – приватний та громадський сектор.

У цьому контексті, пріоритетне значення має формування концептуальних засад управління інклюзивним розвитком національної

економіки: стратегічної мети та пріоритетних завдань, наукового та інституційного базису, механізмів та інструментів його забезпечення. Це підтверджує актуальність теми дисертації Жуковської Аліни Юріївни «Доктрина управління інклюзивного розвитку національної економіки», що присвячена обґрунтуванню теоретико-методологічних положень та розробленню науково-практичних рекомендацій щодо управління інклюзивним розвитком національної економіки

Дисертаційна робота є складовою частиною науково-дослідної роботи Західноукраїнського національного університету. Зокрема, дослідження проводилось в рамках таких тем: «Антикризова стратегія регіону» (державний реєстраційний номер 0120U102737); «Аналіз фінансової спроможності територіальної громади для побудови системи цивільного захисту населення» (номер державної реєстрації 0121U114004); «Розробка Програми підвищення ефективності управління активами Полянської територіальної громади» (номер державної реєстрації 0123U1003561); «Організація співпраці підприємств агробізнесу з органами місцевого самоврядування» (номер державної реєстрації 0122U201024); «Конкурентне позиціонування закладу охорони здоров'я на ринку медичних послуг» (номер державної реєстрації 0123U104127); «Менеджмент та публічне управління в умовах трансформацій» (номер державної реєстрації 0123U103562).

Обґрунтування наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Наукові положення, висновки і рекомендації, представлені у дисертації, є обґрунтованими, логічними і взаємопов'язаними. Для проведення дослідження авторкою використано широкий спектр загальнологічних методів дослідження, серед них: аналіз, синтез, дедукція, індукція, аналогія, моделювання, абстрагування та узагальнення. Інформаційну основу дослідження становлять праці вітчизняних та зарубіжних науковців на тему інклюзивного розвитку і зростання, вітчизняні та міжнародні нормативно-правові акти, що регулюють економічні, соціальні, екологічні й інституційні засади інклюзивного розвитку економіки, інтернет-ресурси, інформація Державної служби статистики України, аналітичні та інформаційні видання професійних організацій.

У дисертації подано теоретико-методологічні та прикладні положення формування та впровадження доктрини управління інклюзивним розвитком національної економіки. Заслуговує на увагу логічне структурування етапів

вирішення поставлених завдань. Зокрема, в першому розділі досліджено наукові засади інклюзивного розвитку національної економіки, в другому розділі узагальнено теоретико-методологічні підходи до управління інклюзивним розвитком національної економіки, в третьому розділі проаналізовано систему управління інклюзивним розвитком національної економіки, що стало базисом для розроблення доктрини управління інклюзивним розвитком національної економіки та визначення його пріоритетних векторів – інтеграції людей похилого віку в економічні процеси та розвиток «срібної» економіки й створення умов для цифрової трансформації та розвитку «цифрової» економіки у четвертому розділі та напрямків імплементації інклюзивного підходу в управління національною економікою на макроструктурному рівні у п'ятому розділі.

Для обґрунтування наукових положень, формування висновків і рекомендацій за результатами дисертаційного дослідження, авторкою використано: системний підхід до дослідження управління інклюзивним розвитком національної економіки, який дозволив зобразити його як систему (рис. 2.1, с. 118-129), яка складається з теоретичного, цільового, функціонального та ресурсного блоків та є синергетичним ефектом від взаємодії економічної, соціальної, екологічної та інституційної підсистем (рис. 2.3, 134-135), що функціонують в умовах постійної турбулентності внутрішнього та зовнішнього середовищ; процесний підхід, котрий забезпечив трактування управління інклюзивним розвитком національної економіки як серію взаємопов'язаних і взаємозалежних дій, спрямованих на досягнення поставлених цілей: планування, організацію, мотивацію, контроль, координацію та регулювання, що супроводжуються процесами комунікації та прийняття управлінських рішень; ситуаційний підхід, який дав змогу представити управління інклюзивним розвитком національної економіки як послідовний процес прийняття та реалізації управлінських рішень в конкретних ситуаціях; інституційний підхід, що дозволив поділити інститути інклюзивного розвитку національної економіки на базові та специфічні (рис. 2.4, с. 137-138), в складі яких виокремлено економічні, соціальні й екологічні інститути, та визначити структуру суб'єктів управління інклюзивним розвитком національної економіки (рис. 2.5, 139-140), до яких віднесено органи публічної влади, громадські організації та органи самоорганізації населення; функціональний підхід, який дав можливість визначити способи функціонування національної економіки та її структурних елементів в певних

умовах, функції різних її елементів та характер їх співвідношення в середині національної економіки.

В роботі удосконалено науковий базис дослідження в частині визначення понять «інклюзивний розвиток», «інклюзивне зростання» та «управління інклюзивним розвитком національної економіки». Дослідження співвідношення понять «інклюзивний розвиток» та «інклюзивне зростання», дозволило виявити, що поняття «інклюзивний розвиток» набагато ширше, ніж поняття «інклюзивне зростання». В роботі запропоновано авторське трактування цих понять. «Інклюзивне зростання» запропоновано розуміти як зростання, яке базується не на збільшенні ВВП, а на залученні до процесу його створення всіх членів суспільства, які хочуть та можуть реалізувати свій потенціал, і забезпеченні справедливого розподілу отриманого ВВП між ними (с. 109-110). Відповідно термін «інклюзивний розвиток» рекомендовано тлумачити як процес створення інвестиційно привабливого, гендерно орієнтованого, екологічно чистого, комфортного середовища країни з розвинутою інфраструктурою, ефективно працюючим малим та середнім бізнесом, ефективним урядуванням і активною спільнотою людей, де кожен член суспільства може реалізувати свої можливості та задовільнити свої потреби незалежно від віку, статі, національності й віросповідання, фізичних і фінансових можливостей, що, на відміну від вже існуючих підходів, об'єднує всі вектори сталого розвитку національної економіки (с. 110). При цьому авторкою обґрунтовано, що інклюзивне зростання може відбуватися за умов відсутності інклюзивного розвитку, тоді як інклюзивний розвиток без інклюзивного зростання неможливий. «Управління інклюзивним розвитком національної економіки» розглядається як система заходів держави підтримувального, компенсаційного та регульовального характеру, спрямованих на створення умов для задоволення потреб і реалізації можливостей всіх без винятку членів суспільства, вирішення складних соціально-економічних проблем та адаптації до євроінтеграційних і глобалізаційних викликів за рахунок поєднання наукової, цільової, функціональної та ресурсної підсистем управління, що забезпечує комплексний підхід до розуміння системи управління інклюзивним розвитком національної економіки (с. 118).

В результаті дослідження методичного забезпечення оцінювання рівня інклюзивного розвитку національної економіки всі проаналізовані методики об'єднано у дві групи: методики, які допомагають безпосередньо оцінити

інклюзивний розвиток національної економіки (методика Азіатського банку розвитку, методика Всесвітнього економічного форуму, методика Міжнародного центру політики інклюзивного зростання); методики, які допомагають опосередковано оцінити інклюзивний розвиток національної економіки (методика розрахунку індексу Джині, методика розрахунку індексу добробуту, методика розрахунку індексу якості життя, методика розрахунку індексу щастя, методика розрахунку індексу людського розвитку, методика розрахунку глобального індексу гендерного розриву) (рис. 2.20, с. 165-166).

В результаті узагальнення методичних підходів до оцінювання потенціалу національної економіки в сфері інклюзивного розвитку сформовано авторський організаційно-методичний підхід до його здійснення, який включає діагностику економічного потенціалу, в структурі котрого виокремлено природо-ресурсний, виробничий, трудовий, фінансовий, інвестиційний, науковий, інноваційний і цифровий потенціали; соціального потенціалу, який поєднує демографічний, людський та культурний потенціали і потенціал здоров'я; екологічного та інституційного потенціалів, використовує двадцять базових показників (табл. 2.18, с. 190-191), складається із семи основних етапів (с. 189), базується на підході, котрий використовується в моделі М. Портера, методі середньо геометричного зважування і кореляційно-регресійного аналізу (с. 223-225), що дозволило розрахувати інтегральний показник, який характеризує потенціал економіки України в сфері інклюзивного розвитку (рис. 3.7, с. 227-228), та сприяло окресленню перспективних векторів зміцнення потенціалу економіки України у сфері інклюзивного розвитку.

Доповнення і розширення концепції інклюзивного розвитку шляхом виокремлення у його структурі наднаціонального (глобального), національного, регіонального, локального, мікро та нано рівнів набули подальшого розвитку в запропонованій автором рівневій моделі інституційного забезпечення інклюзивного розвитку національної економіки, яку подано у формі ієрархії: наднаціональне інституційне забезпечення управління інклюзивним розвитком економіки (наднаціональний або глобальний рівень), національне інституційне забезпечення управління інклюзивним розвитком економіки (національний рівень), регіональне інституційне забезпечення управління інклюзивним розвитком економіки (регіональний рівень), інституційне забезпечення інклюзивного розвитку підприємств (мікро рівень) й інституційне забезпечення інклюзивного

середовища сім'ї (нано рівень) (рис. 3.7, с. 229-231). В роботі наголошено, що означені рівні інституційного забезпечення інклюзивного розвитку національної економіки перебувають у щільному взаємозв'язку і взаємозалежності та створюють рамкові умови для досягнення інклюзивного розвитку національної економіки і формування інклюзивного суспільства загалом.

У результаті дослідження організаційно-економічного механізму управління інклюзивним розвитком національної економіки встановлено, що діюча система соціальних стандартів та соціальних гарантій містить ряд недоліків, які згруповано у три групи: концептуальні, нормативно-правові й фінансові (рис. 3.12, с. 269-270). Наявність таких недоліків зумовлює те, що система державних соціальних стандартів не є цілісною і поки не зорієнтована на конституційні норми, не забезпечує врахування міжнародних норм у галузі застосування соціальних стандартів та не сприяє забезпеченню інклюзивного розвитку національної економіки. Діючі на сьогодні соціальні стандарти не відповідають сучасним економічним реаліям і застосовуються без урахування економічних можливостей держави.

В роботі сформовано концептуальні засади управління інклюзивним розвитком національної економіки у формі доктрини, яку запропоновано розуміти як взаємозв'язок науково обґрунтованої мети і цілей інклюзивного розвитку економіки із соціально-економічними та політичними механізмами їхнього досягнення (с. 278). Пропонована доктрина інклюзивного розвитку національної економіки складається зі: стратегічної мети, наукового та інституційного базисів, цілепокладаючої, цілереалізуючої й результуючої підсистем (рис. 4.1, с. 286-289). Особливість запропонованої доктрини полягає у використанні людиноцентричного підходу, який визнає людину як найвищу цінність і забезпечує ефективну реалізацію людського потенціалу країни як головну рушійну силу інклюзивного розвитку. Унікальність цієї доктрини полягає в тому, що людина одночасно розглядається і як ресурс інклюзивного розвитку і як його кінцевий бенефіціар.

Зміст реферату ідентичний основним положенням дисертації.

Наукова новизна положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у докторській дисертації, їх загальнонаціональне значення

Наукова новизна отриманих результатів полягає в обґрунтуванні та розробленні теоретико-методологічних і науково-практичних положень щодо формування та впровадження доктрини управління інклюзивним розвитком

національної економіки. Основними елементами наукової новизни є:

– доктрина управління інклюзивним розвитком національної економіки, яка є синтезом системного, інституційного, процесного, ситуаційного, функціонального й інноваційного підходів до дослідження національної економіки і складається з науково формуючої, цілепокладаючої, цілереалізуючої та результуючої підсистем, за основу котрих взято макроекономічний аналіз і прогностні розрахунки інтегрального показника інклюзивного розвитку національної економіки та його складових (с. 286-289);

– методика оцінювання потенціалу національної економіки у сфері інклюзивного розвитку, яка охоплює оцінювання економічного потенціалу, в структурі котрого виокремлено природо-ресурсний, виробничий, трудовий, фінансовий, інвестиційний, науковий, інноваційний і цифровий потенціали; соціального потенціалу, який поєднує демографічний, людський та культурний потенціали і потенціал здоров'я; екологічного та інституційного потенціалів, використовує двадцять базових показників, складається із семи основних етапів, базується на підході, котрий використовується в моделі М. Портера, методі середньо геометричного зважування і кореляційно-регресійного аналізу (с. 223-228);

– науковий базис дослідження щодо визначення «інклюзивний розвиток» (с. 110), «інклюзивне зростання» (с. 1109-110), «управління інклюзивним розвитком національної економіки» (с. 118), що дало змогу становити сутнісні детермінанти дослідження;

– методика розрахунку рівня інклюзивного розвитку національної економіки, відмінність якої від вже існуючих методичних підходів полягає в розрахунку запропонованого в роботі інтегрального показника інклюзивного розвитку, котрий складається з п'яти груп показників, що характеризують економічну, соціальну, цифрову, екологічну та інституційну складові інклюзивного розвитку національної економіки і дають змогу визначити пріоритетні вектори та потенційні проблеми інклюзивного розвитку національної економіки (с. 279-285);

– структура інституційного забезпечення управління інклюзивним розвитком національної економіки у формі рівневої моделі, яка містить наднаціональний, національний, регіональний, локальний, мікро та нано рівні, формальні й неформальні інститути, правове забезпечення, що загалом формують інституційний базис управління інклюзивним розвитком національної економіки (с. 229-231);

– організаційно-економічний механізм управління інклюзивним розвитком національної економіки в частині використання: аналітичного інструментарію оцінювання її потенціалу в сфері інклюзивного розвитку; планово-прогностичних важелів у контексті врахування безпекових викликів воєнного стану та потреб післявоєнного відновлення й адаптації національних соціальних стандартів до євроінтеграційних вимог; інвестиційних (надання державних інвестицій), фіскальних (надання податкових пільг) і монетарних (надання державних кредитів) інструментів підтримки інклюзивно орієнтованого підприємництва.

Основні положення та результати дисертації доповідалися, обговорювалися та отримали схвальні відгуки на 23 міжнародних науково-практичних конференціях.

Про загальнонаціональне значення наукової новизни, висновків і рекомендацій, сформульованих у докторській дисертації, свідчить їхнє використання в роботі Директорату стратегічного планування, координації політики та євроінтеграції Міністерства соціальної політики України (довідка № 3134/0/290-23/51 від 03.11.2023 р.); Управління стратегічного розвитку міста Тернопільської міської ради (довідка № 86/2 від 22.09.2023 р.); Почаївської міської ради (довідка № 1322 від 16.10.2023 р.); КНП «Тернопільський обласний інформаційно-аналітичний центр медичної статистики» Тернопільської обласної ради (довідка № 58 від 4.09.2023 р.); Департаменту архітектури, містобудування, житлово-комунального господарства та енергозбереження Тернопільської обласної військової адміністрації (довідка № 01-09/2065 від 19.12.2023 р.); у навчальному процесі Західноукраїнського національного університету (довідка № 126-26/2007 від 22.09.2023 р.).

***Повнота викладу результатів дослідження в наукових публікаціях,
зарахованих за темою докторської дисертації***

Результати дослідження опубліковано у 60 наукових публікаціях, з них: 31 публікація, в якій відображено основні наукові результати, в тому числі 2 монографії у співавторстві (4 розділи монографій підготовлено одноосібно і 4 – у співавторстві), 5 статей у наукових періодичних виданнях, які індексуються в базі даних «Scopus» (в тому числі 2 статті у виданні з квантилем Q3 та 3 статті у виданнях із квантилем Q4), 24 статті у наукових фахових виданнях України, 1 стаття у наукових періодичних виданнях інших держав, 29 наукових публікацій, які додатково відображають наукові результати дисертації.

Загальний обсяг опублікованих праць становить 61,7 друк. арк., особисто авторці належить 32,09 друк. арк., серед них: наукових праць, в яких розкрито основні результати наукових досліджень за темою дисертації, – 27,71 друк. арк.; наукових праць, що додатково відображають наукові результати дисертації, – 4,38 друк. арк. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, використано лише ті ідеї і положення, які належать дисертанту.

Ступінь використання матеріалів і висновків кандидатської дисертації

Матеріали і висновки кандидатської дисертації Жуковської Аліни Юріївни на тему «Трансформація національних систем державного регулювання економіки під впливом глобальних чинників», подану на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством, не використовувались у докторській дисертаційній роботі.

Відсутність (наявність) академічного плагіату, фабрикації та фальсифікації

Дисертаційна робота Жуковської Аліни Юріївни на тему: «Доктрина управління інклюзивним розвитком національної економіки» відповідає принципам академічної доброчесності. У докторській дисертації та наукових працях, які відображають її результати, відсутній академічний плагіат, фабрикації та фальсифікації, що підтверджено відповідною довідкою. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Дискусійні положення та зауваження щодо положень докторської дисертації

Не зменшуючи наукової та практичної цінності результатів проведеного дослідження Жуковської А.Ю., доцільним є виокремлення таких дискусійних питань, які потребують додаткового уточнення, аргументації та дискусії під час захисту:

1. На с. 126-127 дисертаційної роботи наведено систему методів управління інклюзивним розвитком національної економіки. Потребує уточнення, чому саме ці методи авторка включила в систему і в чому полягає специфіка їх використання в процесі управління саме інклюзивним розвитком національної економіки.

2. В процесі вивчення методичних підходів до оцінки рівня інклюзивного розвитку національної економіки авторка досить ґрунтовно досліджує множину таких методик, обснує їх у дві групи: методики, які

дозволяють безпосередньо та опосередковано оцінити інклюзивний розвиток національної економіки (с. 165-166). Вважаємо за доцільне доповнити перелік методик, що опосередковано оцінюють рівень інклюзивного розвитку національної економіки такими методиками: розрахунку індекса економічної свободи та індекса свободи ведення бізнесу – як індикаторів економічної рівності в країні; індекса кращого життя, глобального індекса добробуту літніх людей, індекса соціального захисту – як ознаки соціальної рівності в суспільстві; індекса державної стабільності, індекса прийняття корупції, індекса відкритості бюджету – як способів оцінки інституційної складової інклюзивного розвитку; індекса екологічної ситуації та індекса стійкості навколишнього середовища – як методів оцінки екологічної складової інклюзивного розвитку національної економіки.

3. В ході аналізу інституційного забезпечення інклюзивного розвитку національної економіки авторка пропонує його рівневу модель, яка складається з наднаціонального, національного, регіонального, локального, мікро та нано рівнів (с. 231). Проте з опису даної моделі не зрозуміло, які саме складові інституційного забезпечення належать до нано рівня управління інклюзивним розвитком національної економіки.

4. На рис. 3.12 систематизовано основні проблеми практичної реалізації системи соціальних стандартів і соціальних гарантій в Україні в сучасних умовах. Потребує пояснення чому саме такі групи проблем ідентифікувала авторка і в чому їх відмінність.

5. В п. 4.1 авторка пропонує покласти в основу доктрини інклюзивного розвитку національної економіки України власні розрахунки його рівня (с. 286-289), проте не враховує при цьому асиметрії регіонального розвитку нашої країни. Для посилення аналітичного підґрунтя пропонованої доктрини вважаємо за доцільне доповнити проведені розрахунки оцінкою рівня інклюзивного розвитку регіонів України.

6. На с. 353-364 представлені рекомендації щодо стимулювання розвитку інклюзивного підприємництва як способу подолання економічної та соціальної нерівності в суспільстві. Проте з наведених рекомендації не зрозуміло чи існує нормативно-правова база здійснення такого підприємництва чи вона потребує розробки.

Загальний висновок

Дисертація Жуковської Аліни Юріївни на тему: «Доктрина управління інклюзивним розвитком національної економіки» є завершеним, самостійним

науковим дослідженням, яке проведено для вирішення актуальної проблеми вироблення теоретико-методичних і науково-практичних рекомендацій щодо формування та реалізації доктрини управління інклюзивним розвитком національної економіки. Результати дослідження висвітлені в наукових публікаціях. Оформлення дисертації відповідає чинним вимогам. Висловлені у відгуку дискусійні питання та зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку роботи.

Вищевикладене дозволяє стверджувати, що дисертаційна робота Жуковської Аліни Юріївни на тему: «Доктрина управління інклюзивним розвитком національної економіки» за актуальністю, змістом, обсягом досліджень, науковою новизною і практичною цінністю отриманих результатів відповідає вимогам пп. 6, 7, 8, 9 «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 1197 від 17.11.2021 р., а її автор – Жуковська Аліна Юріївна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри підприємництва,
корпоративної та просторової економіки
Донецького національного
університету імені Василя Стуса
(м. Вінниця)

 Сергій КОЗЛОВСЬКИЙ

